

Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri

Fatma Çalik Orhun*

Özet

Uzun bir süre Osmanlıların egemenliğinde kalan Kıbrıs Adası, tarihi, kültürel ve coğrafi bakımdan Türkiye'nin bir parçası durumundadır. Kıbrıs'ın 1878'de İngilizlerin kontrolüne geçmesinden sonra Rumlar, Enosis hayali ile çeşitli girişimlerde bulunmuş ve 1950'li yıllardan itibaren Kıbrıs'ta çok kanlı olaylar gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 1974'teki askeri müdahalesi ile Kıbrıs ikiye bölünmüş ve adanın kuzeyinde bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti(KKTC) kurulmuştur. Türkiye'nin müdahalesi ile fiilen ve hukuken iki toplumlu ve iki devletli bir yapı ortaya çıkarken Rumların yaşadığı Güney Kıbrıs Rum Yönetimi(GKRY)'nin 2004 yılında Ada'nın tamamını temsilen AB'ye üye yapılmasıyla yeni bir sürece girilmiştir.

Kıbrıs Sorunu, AB'nin GKRY'yi adanın tamamını temsilen üyeliğe almasıyla daha karmaşık bir hal almıştır. Devamında ise Doğu Akdeniz'de önemli miktarda petrol ve doğalgaz yataklarının keşfedilmesi, Kıbrıs'ı bir anda geleneksel Kıbrıs Sorunu'nun ötesinde şekillenen küresel enerji siyasetinin de bir nesnesi haline getirmiştir. Yeni konjonktürde Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki dengeler, enerji kaynaklarının paylaşımı doğrultusunda yeniden şekillenmeye başlamıştır.

Tarama yöntemi ile hazırlanan betimsel nitelikli bu çalışmada, Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının Kıbrıs Sorununa muhtemel etkileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunu, Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları, enerji arz güvenliği.

---

* Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ftmcalik@gmail.com. (ORCID ID: 0000-0002-7292-6406)

(Makale Gönderim Tarihi: 14.07.2017, Makale Kabul Tarihi: 29.10.2017)

Possible Effects of Eastern Mediterranean Energy Resources on the Cyprus Problem

Abstract

Cyprus Island, which is under the rule of Ottomans for a long time, is a part of Turkey in terms of historical, cultural and geographical aspects. After the Cyprus is to British control in 1878, the Greek Cypriots had various initiatives for dreams of Enosis and many bloody events have occurred in Cyprus since the 1950s. With the military intervention of Turkey in 1974, Cyprus was seperated into two and in the north of the island was established an independent Northern Cyprus Turkish Republic (NCTR). With the intervention of Turkey, a two –state and two community structure and legally emerged in Cyprus as well as Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus (GCASC), where Greek Cypriots lived, entered into a new process as EU member representin the whole of the island in 2004.

The Cyprus Issue has become more comlicated because EU confirm membership of Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus representing the whole of the island. Subsequently, the discovery of significant amounts of oil and gas deposits in the Eastern Mediterranean has made Cyprus an object of global enegery policy that is shpaed beyond the traditional Cyprus issue. In the new conjuncture, balances in Cyprus and the right Mediterranean have begun to reshape in the direction of the sharing of energy resources.

In this descriptive study prepared by surveying method, probable effects of the energy resources discovered in Eastern Mediterranean on the Cyprus problem were discussed.

Keywords: Cyprus Problem, Eastern Mediterranean Energy Resources, energy supply security.

Giriş

Doğu Akdeniz bölgesinin en stratejik noktası olan Kıbrıs'ın sahip olduğu tarihsel önemin yanı sıra Doğu Akdeniz havzasıyla Orta Doğu'yu kontrol eden bir noktada bulunması ve başlıca hava ve deniz ticaret yolları üzerinde bulunması adanın stratejik değerini arttırmaktadır. Bölgede son zamanda yapılan hidrokarbon keşifleri ile birlikte adanın önemi ve değeri daha da artmıştır. Kıbrıs'ın sahip olduğu bu konum ve

jeopolitik önem, Ada'yı tarih boyunca hakimiyet kurulmak istenen bir yer haline getirmiştir.¹

Kıbrıs Adası, 1571'de Osmanlı egemenliğine girmiş 1878'de ise İngilizlerin kontrolüne geçmiştir.² 1878'de Osmanlı-Rus savaşı sırasında Türklerin elinden çıkan Kıbrıs Adası³, Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflayan konumu ve 1. Dünya Savaşı'nın da etkisi ile adadaki Türklerin aleyhine gelişmelere sahne olmuştur.⁴ Adanın İngiliz idaresine geçmesi ile birlikte adadaki nüfuzu ve etkinliği artan Rumlar, 1950'lerden itibaren Yunanistan'ın da desteği ile adada siyasi olayların yanında terör olayları da çıkarmaya başlamıştır. Rumların Megola İdea ve Enosis hayallerinin yarattığı bu çalkantılı dönemde, özellikle 1960'lı yıllardaki terör olaylarında yüzlerce Türk hayatını kaybederken Türkiye, adadaki Türklerin varlığını korumak için çeşitli defalar müdahalelerde bulunmak zorunda kalmıştır.⁵

Yunanlıların Megola İdea ve Enosis çerçevesinde adanın Yunanistan'a dahil olmasını istemesine karşın Türkler de adanın iki toplumlu ve iki devletli bir yapıya dönüştürülmesini öngören Taksim Tezi'ni ileri sürmüştür.⁶ Tarafların isteklerinin örtüşmemesi ve Yunanistan'ın çabalarıyla uluslararası toplumun da desteğini alan Rumların uzlaşmaz ve çatışmacı tutumu nedeniyle adada bir türlü çözüme ulaşılamamıştır. Yunanistan'ın fiili desteğini alan Rumların adadaki silahlı eylemlerini artırması karşısında Türkler de Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) çatısı altında örgütlenerek saldırılara

¹ *Uluslararası Enerji Siyasetinin Dinamikleri ve Türkiye'ye Yansımaları*, Ed. Levent Aydın, İbrahim Bolat ve Mine Yavuz, Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, Rapor NO: 2014-3, Ağustos 2014, s. 21

² Giray Saynur Derman, Vefa Kurban, "Kıbrıs Sorunun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB İle İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Sayı:33, 2016-Güz, s. 456.

³ Yiğit Dilek Yüksel, " Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:8, Sayı:18-19, Bahar-Güz 2009, s. 162-163.

⁴ Gürhan Yellice, "1878'den 1931'e Kıbrıs'ta Enosis Talepleri ve İngiltere'nin Yaklaşımı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:12, Sayı:24, Bahar s. 18-20; Derman, a.g.m., s. 456-457.

⁵ Clement Dodd, *The History and Politics of The Cyprus Conflict*, Basingstoke: Palgrave Macmillian, 2010, s. 67-75.

⁶ Derman, a.g.m., s. 458.

karşılık vermeye çalışmıştır. 1960'lardan itibaren adadaki problemin Türkler için tam bir var oluş mücadelesine dönüşmesine bağlı olarak olaylar karşılıklı olarak daha da sertleşmiş, Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş önderliğindeki Kıbrıslı Türklerin çabalarının yetersiz kalması karşısında Türkiye, 1974'te iki ayrı Barış Harekatı'nı gerçekleştirerek adadaki Türklerin varlığını güvence altına almıştır.⁷

Türkiye'nin garantörlük haklarına bağlı olarak Kıbrıs Sorunu'nun doğrudan tarafı olması ve bunun getirdiği ilişkiler ağı, Yunanistan'ın 1983'te Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'na tam üye olması ile birlikte daha fazla tarafın dahil olduğu ve Türkiye için yeni zorlukların ortaya çıktığı bir sürecin önünü açmıştır. Türkiye'nin de daha sonra adı Avrupa Birliği (AB) olarak değişen birliğe üye olmak istemesi, tam üyelik hakkını elde etmiş olan Yunanistan'ın Kıbrıs Sorunu'nu masaya sürerek problem çıkarmasına imkan yaratmıştır. Türkiye'nin 1980'lerde AET'ye kayıtsız tutumu nedeniyle Yunanistan'ın elde ettiği bu avantaja, 13 Nisan 2003'te adadaki Rumların adanın tamamını temsilen AB üyesi olmasına ilişkin Katılım Anlaşması'nın imzalanması eklenmiş ve mesele Türkiye-İngiltere-Yunanistan üçlüsü arasındaki bir meseleden çok Türkiye-AB arasındaki meseleye dönüşmüştür.⁸

Aynı tarihlerde Türkiye'nin üyeliği de gündeme gelirken Türkiye, AB ile ilişkileri zora sokmamak adına adanın tamamını temsilen Rumların AB üyesi yapılmasına fazla ses çıkarmamıştır. Bir yandan Rumların AB üyeliği ile gerçekleşirken diğer yandan BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın girişimi ile Kıbrıs Müzakereleri'ne devam edilmiştir. En son olarak 3-4 Ekim 2002'de New York'ta yapılan müzakerelerin ardından Denktaş'ın kalp ameliyatı için hastaneye yattığı bir sırada Kofi Annan, 12 Aralık 2002'de kendi adı ile anılan Annan Planı'nı çözüm adına taraflara sunmuştur. Rumlar, esasında lehlerine olan bu planı kesinlikle kabul etmeyeceklerini dile getirmesine karşın Türkiye'de yönetime yeni gelen hükümet, AB ilişkilerini canlı tutma hesabıyla

---

⁷ Yüksel, a.g.m, s. 170-180; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı [KKTC Dışışleri Bakanlığı], <http://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/tarihi-perspektif/>, Erişim: 20.05.2017

⁸ Hasan Mor, "Kıbrıs Sorunun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:XII, Sayı:1-2, Yıl:2008, s. 986-988,1012-1013.

plandan yana taraf almış ve plana şiddetle karşı çıkan Denктаş'ı baskı altına almıştır. Çeşitli müzakere ve düzeltmelerin ardından 24 Nisan 2004'te adadaki iki tarafta da ayrı ayrı oylamaya sunulan planı Rumlar reddederken (% 76 hayır oyu) Türkler, önemli toprak kayıplarına rağmen % 65 evet oyu ile kabul etmişlerdir. Türkiye'nin AB üyeliği uğruna geleneksel politikaların önemli bir kısmını terk ederek Annan Planı'ndan yana tavır koyması ve plana karşı çıkan Denктаş'ı dışlaması, Kıbrıs Sorunu açısından yeni bir dönemi de başlatmıştır. Çünkü Yunanistan'ın AET üyeliği ile kısmen adadaki soruna taraf olan AB, hem Rumların AB üyeliği hem Türkiye'nin AB'ye üye olma ve bu uğurda taviz vermeye hazır olmasından hareketle Kıbrıs Sorunu'nun en önemli taraflarından birisi haline gelmiştir.⁹

Annan Planı, iki kurucu devletten oluşan bir federasyon öngörmesi bakımından adadaki Türklerin Rumlarla eşitliğini sağlayan bir özelliğe sahiptir. Bunun yanında Senato ve Temsilciler Meclisi öngörürken Türkiye'nin askeri varlığının da kademeli olarak kaldırılmasını içermektedir. Bir diğer husus ise Rumların lehine toprak değişimi ve nüfus hareketlerinin söz konusu olmasıdır.¹⁰ Annan Planı'nın kabulü için büyük çaba gösteren AB, Türkiye ile yaptığı üyelik müzakerelerinde Kıbrıs Meselesi'nin çözülmesini şart koşmaktadır. Öte yandan Yunanistan'ın geçmişten bugüne AB nezdinde başvurduğu vetolara Kıbrıs Rum Kesimi'nin vetoları da eklenmiş ve Türkiye'nin AB üyelik süreci daha da zorlaşmıştır.¹¹

Türkiye, çok konuşulan jeopolitik konumu nedeniyle birçok sorunla yüz yüze bir ülkedir. Kıbrıs Sorunu, adanın Türkiye için farklı nedenlerden kaynaklanan önemi dolayısı ile bunlar içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye'nin Batı dünyası ve AB ile olan ilişkilerinde artık belirleyici bir soruna dönüşen Kıbrıs Sorunu, ada civarında

⁹ Mor, a.g.m, s. 1010-1016; Yavuz Cankara, "Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:47, Yıl:2016, s. 27-31.

¹⁰ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu", *Akademik Bakış*, Cilt:1, Sayı:1, Kış 2007, s. 64-65.

¹¹ Şafak Beren Yıldırım, "Küresel Aktörlerin Kıbrıs Müzakerelerindeki Rolü", *Analiz/Avrupa*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, No:1285, 28 Ocak 2016, İstanbul, s. 6-7.

keşfedilen enerji yatakları nedeniyle hızla enerji politiğın de odağındaki bir sorun haline gelmiştir. Türkiye'nin tarihsel ilişkileri ve sorunları göz önüne alındığında adada tek bir Türk olmasa bile Kıbrıs Adası, Türkiye için özel önemi olan bir adadır ve Türkiye'nin güvenlik sorunları nedeniyle Kıbrıs Adası ile ilgili her türlü gelişme Türkiye'yi ilgilendirmektedir.¹²

Son yıllarda gerek adadaki Türklerin gerekse Türkiye'nin Kıbrıs Sorunu özelinde sürekli pozisyon kaybettiğini söylemek mümkündür. Özellikle Rumların adanın tamamını temsilen AB üyesi olması, Türkiye'nin AB politikalarını Kıbrıs'a endekli bir hale getirmiştir. Türkiye'nin önemli pozisyon kayıpları yaşadığı bu yılların devamında Doğu Akdeniz'deki bazı gelişmeler ise Kıbrıs'ın uluslar arası konumu ile ilgili yeni bir tartışmalı dönemi başlatmıştır. Bu yeni gelişmelerin odağını ise Kıbrıs'ı da içine alan Doğu Akdeniz Havzası'ndaki deniz altı yataklarında önemli miktarda petrol ve doğalgaz rezervlerinin keşfedilmesi oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz'de Enerji Kaynaklarının Keşfi

Doğu Akdeniz Havzası'ndaki enerji kaynakları, uluslar arası enerji gündemine yoğun olarak 2000'li yıllarda girmiş olmasına karşın bu konudaki ilk adımın 1979 yılında Spiros Kiprianu liderliğinde GKRY tarafından atıldığı görülmektedir. Kiprianu, Mısır ile bir petrol arama anlaşması imzalamış, Denктаş bunun bir savaş nedeni olduğunu belirtmiştir. Ardından da Türkiye'nin tepki göstermesi ile BM devreye girmiş ve Rumlar, Türklerin ciddiyeti karşısında geri adım atmıştır. Konunun yakın dönemde gündeme gelmesi ise dönemin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Başbakan Yardımcısı Serdar Denктаş'ın 10 Aralık 2003'te Kıbrıs adasının çevresinde dünyanın en zengin petrol yataklarının tespit edildiğini söylemesi ile olmuştur.¹³

Keşfedilen yeni enerji kaynakları dolayısıyla günümüzde petropoliğın merkezi üslerinden birisi haline gelen Doğu Akdeniz;

---

¹² Cankara, a.g.m, s. 18.

¹³ Serdar Örneк, Baransel Mızrak, "Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları", *Bilge Strateji*, Cilt:8, Sayı:15, Güz 2016, s. 15-16.

Türkiye, Yunanistan, KKTC, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), İsrail, Suriye, Lübnan, Mısır, Ürdün ve Filistin'in kuşattığı alanlardan oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku gereği bölgedeki ülkelerin hiç birisinin bölgenin tamamında diğer ülkeleri dışlayacak şekilde egemenlik hakkı yoktur. Uluslar arası hukuk ilkelerine göre kıyı ülkelerinin 200 mil boyunca hakları söz konusudur ve hakların söz konusu olduğu bu alan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) olarak adlandırılmaktadır. Dolayısı ile bölgede birçok ülkenin MEB'leri kesişmekte ve bölgedeki kaynakların ülkeler tarafından paylaşılması uluslar arası bir sorun haline dönüşmektedir.¹⁴

MEB, ancak devletin ilanı ile ortaya çıkabilmekte, kıyı devletine canlı doğal kaynaklarla madenler ve cansız doğal kaynaklar üzerinde kullanma ve işletme hakları vermektedir. MEB, devletlerin kara sularından başlayarak 200 mil boyunca devam ettiği için birçok ülkenin MEB alanı çakışmaktadır. Doğu Akdeniz Havzası'nda da kıyıdaş devletlerin MEB alanları çakışmakta ve ülkeler bu ortak alanların kullanımı hakkında anlaşmalar yapabilmektedir. GKRY'nin bölgede enerji kaynaklarının keşfinden sonra seçtiği yol da denize komşu ülkelerle MEB anlaşmaları imzalama yoluna gitmek olmuştur. GKRY'nin adanın tümünü temsil iddiası ile bu anlaşmaları imzalaması, yeni konjonktürde ortaya çıkan problemin esas noktalarından birisini oluşturmaktadır.¹⁵

Doğu Akdeniz Havzası'nın ortasında yer alan GKRY, 2004 yılında bölgede enerji kaynakların olduğunu keşfedince Nisan 2004'te çıkardığı bir kanun ile 24 millik bitişik bölge ve 200 millik MEB ilan etmiş, ardından da bölge ülkeleri ile söz konusu enerji kaynaklarının işletilmesi ve paylaşılmasını amaçlayan anlaşmalar imzalamaya yönelmiştir. Türkiye'nin karşı çıkmasına karşın GKRY, 2005 yılında deniz tabanında sismik araştırmalar başlatmış, 2003 yılında Mısır ile

---

¹⁴ Cankara, a.g.m., s. 31.

¹⁵ Serdar Kırdar, Mehmet Ratip, "Anastasiades'in Seçilmesi Kıbrıs'ta Çözüm İçin Bir Fırsat Olabilir", *Değerlendirme Notu*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Mart 2013, s. 3-4.

imzaladığı MEB anlaşmasının benzerlerini Lübnan ve İsrail ile de imzalamıştır.¹⁶

Politik olarak AB üyesi olmanın da verdiği avantajlara sahip olan GKRY'nin bu girişimlerine karşılık Türkiye, bölgedeki kaynaklara Rumlarla Türklerin eşit bir şekilde sahip olduğunu ileri sürerek KKTC ile 21 Eylül 2011'de, Akdeniz Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması Anlaşması'nı imzalamıştır. Fakat Türkiye'nin itirazlarına rağmen GKRY, aynı günlerde daha önce kendi başına ruhsatlandırma yaptığı bölgelerde sondaj faaliyetlerine başlamıştır.¹⁷

Akdeniz Kıta Sahaneliğinin Sınırlandırılması Anlaşması ile ada çevresindeki kaynaklarda iki tarafın eşit haklara sahip olduğu tezini ileri süren Türkiye ve KKTC'ye rağmen GKRY, faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. GKRY, bu faaliyetler kapsamında 2014 yılında bir çok uluslar arası şirketle anlaşma yaparak sondaj faaliyetlerine hız vermiştir. Kendi başına karar alarak yürüttüğü faaliyetlere ek olarak GKRY, KKTC tarafından Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'na verilen ruhsata istinaden yapılan sismik araştırmalara da BM nezdinde itiraz etme yoluna gitmiştir.¹⁸

Türkiye'nin bölgede TPAO ile aramalara dahil olmasının arkasında GKRY'nin yapılan tüm uyarılara rağmen bölgede parselleme yaparak uluslar arası şirketlerle arama ve çıkarma anlaşması yapmayı sürdürmesi vardır. Rumların 2011 yılında tek taraflı olarak Afrodit olarak adlandırdığı bölgede ABD'li Noble Energy'ye arama ruhsatı vermesinin ardından İsraili Delek firmasını da bu aramaya dahil ettiği görülmektedir. Rumların aktif olarak arama ve sondaj faaliyetlerinde bulunmaktan vazgeçmemesi üzerine KKTC de TPAO ile anlaşmalar yaparak KKTC'nin deniz alanında arama ruhsatı vermiştir. Ruhsatlamadan kısa bir süre sonra da Türk Yurdu-1 adı verilen kuyuda sondaj çalışmasına başlanmıştır.¹⁹

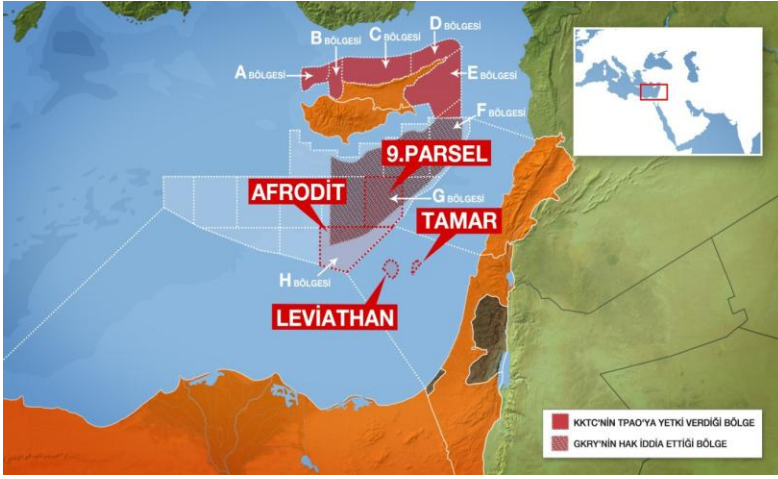
¹⁶ Cankara, a.g.m., s. 31; Örnek, a.g.m., s. 16-17.

¹⁷ Cankara, a.g.m., s. 31-32.

¹⁸ KKTC Dışişleri Bakanlığı, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahaneligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/>, Erişim: 20.05.2017

¹⁹ Örnek, a.g.m., s. 19.

Şekil 1. Doğu Akdeniz Havzasındaki Enerji Kaynakları

Kaynak: Örnek, a.g.m., s. 18.

Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları'na Taraf Olan Ülkeler

Ülkelerin Kıbrıs Sorunu'na ve günümüzde enerji kaynaklı tartışmalara taraf olmasının arkasında yatan faktörler değişiklik göstermektedir. Ada üzerinde adayı Osmanlılardan devralmasından sonra çeşitli imtiyazları olan İngilizlerin ilgisinin merkezini adanın stratejik konumu oluşturmaktadır. Ada, İngilizlerin doğudaki çıkar alanları açısından hayati bir öneme sahip olduğu için İngilizler adada nispeten istikrarlı bir yapı ve durum istemektedir.²⁰ Ayrıca İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan ile birlikte adanın statüsü açısından garantör devletler olduğunu da söylemek gerekmektedir.

Coğrafi komşuluğunun yanında Rumların 2003'te imzaladığı MEB anlaşması nedeniyle Mısır, havza kaynaklarının paylaşımındaki taraflardan birisidir. Arap Baharı ile birlikte anlaşmayı imzalayan Hüsnü Mübarek'in devrilmesi bu konuda Türkiye lehine bir durumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çünkü Mübarek'in devrilmesi ile iktidara gelen

²⁰ Vahit Guntay, "Uluslararası İlişkiler Bağlamında Güvenlik Algısı ve Siber Güvenlik; Akdeniz, Karadeniz ve Avrupa Bölgeleri Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 37, Autumn 2015, s. 486.

Mursi yönetimi bu anlaşmayı iptal etmiştir. Ancak çok geçmeden Mursi'nin bir darbe ile devrilerek yerine Türkiye ile anlaşmazlıklar yaşayan Abdulfettah Sisi'nin gelmesi dengelerin tekrar Türkiye'nin aleyhine dönmesine yol açmıştır. Sisi, çok geçmeden GKRY ile 12 Aralık 2013'te yeni bir MEB anlaşması imzalayarak kısa sürede yürürlüğe koymuştur.²¹

Doğu Akdeniz Havzası'nın kuşkusuz en güçlü devleti olan İsrail, Aralık 2010'dan itibaren GKRY ile imzaladığı MEB dolayısıyla bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımında aktif bir ülke konumuna gelmiştir. Esasında İsrail, Leviathan Sahası olarak adlandırılan deniz yatağında 1998'den bu yana çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Fakat Kıbrıs'ı ilgilendirecek şekilde meseleye dahil olması, GKRY'nin Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gerilimi kendi lehine kullanma çabaları ile olmuştur. Türkiye ile İsrail arasında 2009 yılında Mavi Marmara olayı nedeniyle büyük bir gerilim çıkmış ve Rumlar bundan istifade ederek İsrail ile Aralık 2010'da MEB imzalayarak Yunanistan-GKRY-İsrail eksenini oluşturmuşlardır. Rumların bu girişimi ile bölgenin en güçlü devletinin Rumların yanında yer alacak şekilde meseleye aktif olarak dahil olması, Türkiye-İsrail arasında uzun zamandır planlanan bazı enerji projelerinin rafa kaldırılmasına da yol açmıştır. Fakat yaklaşık 6 yıl süren Türkiye-İsrail gerginliğinin 2015 yılından itibaren son bulmasının ardından Leviathan Sahası'ndaki kaynakların Türkiye üzerinden piyasalara ulaşmasını öngören bir mutabakatın imzalanması ile denge tekrar Türkiye lehine kurulmuştur.²² İsrail ile tekrar normalleşen ilişkiler bağlamında geleneksel Türkiye-İsrail işbirliğinin gerek Leviathan Sahası kaynakları gerekse GKRY'nin tekeline almaya çalıştığı enerji kaynakları bakımından süreceğini söylemek mümkündür. Bölgenin küçük ama büyük ülkesi İsrail'in Türkiye'nin karşısında olmaması bile önemli bir kazançtır. İsrail enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden pazarlara ulaşması yönündeki mutabakatın işlerlik kazanması ise gelecek dönemde hiç kuşkusuz Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de elini daha da güçlendirecektir.

---

²¹ Cankara, a.g.m., s. 32.

²² Örnek, a.g.m., s. 17-18.

Türkiye'nin enerji geçiş ülkesi olma yolundaki deneyimleri ve sahip olduğu coğrafi konum, bölge kaynaklarının özellikle Avrupa pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye'yi öne çıkarmaktadır. Kendi münhasır ekonomik sahasında verimli kaynaklar olmayan Türkiye, sahip olduğu bu avantajı sayesinde başta GKRY olmak üzere ülkelerin sahip olduğu enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırmada önemli roller üstlenme potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin sahip olduğu mevcut alt yapı, Türkiye'ye alternatif ulaşım güzergahlarının hepsine karşı önemli maliyet avantajları sağlamaktadır. Bu da sahip olduğu kaynakları uluslar arası pazarlara açmak isteyen GKRY, İsrail gibi ülkelerin Türkiye ile yakın bir işbirliğine gitmesini zorunlu kılmaktadır²³.

Bunlara ek olarak Doğu Akdeniz Havzası'nda keşfedilen enerji kaynakları dolayısıyla adadaki soruna geçmişten bu yana müdahil olan ülkelerin ilgi alanının enerjiye yöneldiğini söylemek mümkündür. Özellikle Rusya ve ABD, küresel enerji siyasetinin en büyük aktörleri olarak Kıbrıs Sorunu temelinde hem Rumlar hem Türkler nezdindeki pozisyonlarında yenilikler yapmaktadır. Ada'nın güneyindeki bankalardaki mevduatların çok önemli bir kısmının esasında Rus vatandaşlarına ait olması da Rusya'nın ada merkezli sorunlarla yakından ilgilenmesine yol açmaktadır. ABD ise bölgede keşfedilen kaynakların kullanımının tek bir ülkenin tekelinden olması yerine çok uluslu bir paylaşımı daha makul bulunduğunu belirtmektedir. Bunun yanında ABD'li şirketlerin bölgedeki arama çalışmalarına katıldığı da görölmektedir. ABD'nin bölgede keşfedilen kaynakların paylaşımının geleneksel tarafların ötesinde bütün bölgeyi ilgilendirdiğine yönelik açıklamaları²⁴, GKRY'nin de beklentilerinin tam olarak karşılanamayacağını göstermektedir.

ABD'nin tutumu, biraz muğlaklık içermektedir. Her ne kadar Rumları tamamen tatmin etmese de Türklerin lehine bir tutum içerisinde olduğunu söylemek de zordur. Çünkü ABD hükümetinin

---

²³ Atilla Sandıklı, "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynakları ve Etkileri", <http://www.bilgesam.org/incele/2316/-dogu-akdeniz-deki-enerji-kaynaklari-ve-etkileri/#.WeOyto-ONdi>, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 05 şubat 2016, Erişim: 11.10.2017.

²⁴ Kırdar, a.g.m, s.5-6.

onayı ile bazı Amerikan şirketlerinin bu tartışmalı bölgede petrol arama çalışmalarına başlaması, ABD'nin meseleyi Kıbrıs Sorunu özelinde değil kendi petrol çıkarları özelinde ele almaya başladığını göstermektedir. Annan Planı'nın tartışıldığı dönemde Serdar Denктаş, ABD'nin Plan'ın yürürlüğe girmesi için çaba gösterdiğini ve bunun asıl amacının ada kaynaklarının kontrol altına alınmak istenmesi olduğunu ileri sürmüştür.²⁵

Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs'ın Statüsüne Etkisi

AB'nin GKRY'yi üyeliğe alması, adanın kabul görmüş uluslar arası statüsünün temelini oluşturan 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ve Garanti Anlaşmalarına aykırı bir nitelik taşımaktadır. Çünkü söz konusu anayasaya göre adadaki iki toplumun siyasi eşitliği vardır ve AB'nin adanın tümünü temsilen üyeliğe başvuran GKRY'nin üyelik başvurusunu ve daha sonra AB üyeliğini onaylaması geçmişten bu yana süregelen bu statüyü açık bir şekilde hiçe saymak anlamına gelmektedir. Diğer yandan ilke olarak başka ülkelerle siyasi sorunlarını çözmemiş ülkelerin üyelik başvurularını kabul etmeyen AB'nin Kıbrıs Sorunu çözülmeden Rumları adadaki iki toplumun da temsilcisi olarak kabul etmesi, AB'nin kabul görmüş ilkelerinin dışına çıktığını ortaya koymaktadır. AB'nin bu konudaki bir başka sorunlu yaklaşımı ise GKRY'nin üyelik sürecini 1995'lerden itibaren Türkiye'nin üyelik süreci ile ilişkilendirmesi ve Rum Kesimi'nin üyeliği konusunda Rumlara esnek davranmasıdır. Bu durum, AB içindeki mekanizmalarda Yunanistan'ın Türkiye aleyhine rahat hareket etmesini sağlamıştır.²⁶

Geçmişten bu yana Kıbrıs Sorunu'nun tartışıldığı en önemli platform olan BM'nin aldığı çeşitli kararlar, Türkiye'nin istediği noktada olmasa da adadaki Türklerin haklarını nispeten garanti altına alan bir yapıya sahiptir. Rumlara daha fazla haklar tanıyan Annan Planı da bunlardan birisi olmasına karşın Rumlar tarafından bu plan reddedilmiştir. Rumlar, sorunu daha eşitlikçi bir müzakere ortamının olduğu BM yerine Yunanistan ile birlikte üye olduğu ve gerektiğinde Türkiye'nin önünü kolaylıkla tıkayabildiği AB platformunda ele almayı tercih

---

²⁵ Örnek, a.g.m., s. 16.

²⁶ Kasım, a.g.m, s. 61-63.

etmektedirler. Çünkü AB üyesi olmaları her iki tarafa da Türkiye karşısında açık bir üstünlük sağlarken AB'nin GKRY'yi adanın tamamının temsilcisi olarak kabul etmesi, Rum tarafına önemli avantajlar sağlamaktadır.²⁷

Kıbrıs Sorunu'nun ele alındığı bu mekansal kayma, Türkiye ve KKTC'ye pahalıya mal olmaktadır. Türkiye'nin BM aracılığıyla oluşan statüye dayalı bir takım avantajları olmasına karşın konunun AB tarafından ele alınması halinde ise Türkiye bir AB üyesi ülkenin topraklarını fiilen işgalini sürdüren ülke konumuna düşmektedir. Bunun yanında Türkiye-AB ilişkilerinde de AB'nin Türkiye karşısında norm dayatıcı bir üstünlüğünün olması ve Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili beklentileri, AB'nin taraf olduğu bir durumda Türkiye'nin elini zayıflatmaktadır.

Keşfedilen enerji kaynakları dolayısı ile bölgeye AB ve ABD'nin ilgisinin artmasının yanında Rumların meseleyi uluslararasılaştırma taktiği de Türkiye için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü Rumların parselleyerek arama/çıkarma ihalelerine açtığı bölgenin bir kısmı adanın kuzeyindeki suların içerisinde kalmaktadır. Rumların Türkiye kıta sahanlığı içerisindeki bu bölgede oluşturduğu parselleri ihaleye çıkarması ve bu ihalelere TOTAL, ENI, PETRONAS ve GAZPROMBANK gibi dünyanın en büyük şirketlerini girmeye teşvik etmesi, Türkiye'nin önünü kesme amacını taşımaktadır. Türk sahası içerisindeki kaynaklara dünya devi şirketleri dahil ederek Türkiye'nin ve KKTC'nin gücünü kırmaya çalışan GKRY, adanın tamamının sahibi gibi hareket ederek adadaki Türklerin ada üzerindeki haklarını da gasp etme yoluna gitmektedir. Öte yandan Türkiye'nin ileri sürdüğü gibi bu girişimleri ile 1959-1960 Anlaşmaları'nda oluşturulan statüyü de ihlal etmektedir.²⁸

Ada çevresinde keşfedilen enerji kaynaklarının Türkiye açısından etkilerini Türkiye'nin geçmişten bu yana yürüttüğü enerji koridoru politikası bağlamında ele almak mümkündür. Hazar Petrolleri'nin Bakü Tiflis Ceyhan Petrol Boru Hattı üzerinden piyasalara açılması ile önemli

---

²⁷ Cankara, a.g.m., s. 32-33.

²⁸ Örnek, a.g.m., s. 18-20.

bir aşama kaydeden bu politika, bölgede yer alan enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden başta Avrupa olmak üzere dünya piyasalarına açılmasını içermektedir. Enerji geçiş güzergahlarının Türkiye’de birleşmesi Türkiye’nin dünya politikasındaki ağırlığını olumlu yönde etkilerken ABD, Rusya, Avrupa gibi küresel aktörlerle ilişkilerini de olumlu olarak etkilemektedir. Kıbrıs çevresindeki enerji kaynaklarına arama çıkarma girişimleri ile ortak olmaya da çalışan Türkiye, başta İsrail tarafından çıkarılan kaynaklar olmak üzere bölgedeki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden piyasalara açılmasını hedeflemektedir. Bölgedeki enerji kaynaklarının güvenli bir rota üzerinden piyasalara açılmasını hedefleyen Türkiye’nin bu çabası, Kıbrıs konusunda da taraf olan ülkelerle Türkiye’nin ilişkilerini etkilerken Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki tezlerinin de taraftar bulmasına destek sağlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan bölge kaynaklarının dengeli bir şekilde paylaşımının taraf ülkeler için milyarlarca dolarlık kazanç paylaşımı anlamına gelmesi, İsrail gibi bölgenin etkin ülkeleri ile kurulacak sağlıklı ilişkiler bağlamında Türkiye’nin lehine sonuçların elde edilmesini kolaylaştıracağı da düşünülmektedir.²⁹

Bunlara ek olarak; AB’nin de denkleme dahil olması ile Türkiye’nin işi zorlaşmış olsa da Türkiye’nin Akdeniz’deki bölge ülkeleri ile geçmişten gelen yakın ilişkileri, bazı faktörler Türkiye’nin elini güçlendirmektedir. Çünkü Kıbrıs ve çevresindeki enerji kaynakları, bir çok ülkenin enerji ihtiyacına cevap verebilecek bir kaynak olup küresel pazarlara erişim durumunda da önemli ekonomik kazançlar sağlama potansiyeline sahiptir. Bölgede keşfedilen kaynakların çıkarılması, işlenmesi ve uluslar arası pazarlara nakledilmesi açısından Türkiye’nin bölgedeki geleneksel konumu ve rolünün önemli avantajlar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında Türkiye’nin enerji kaynaklarının taşınması ve taşıma/nakil hatlarının projelendirilmesi, inşası ve işletilmesi konusundaki Mavi Akım, Kerkük Ceyhan, BTC gibi tecrübeleri ve sahip olduğu nakil alt yapısı, Türkiye’nin önümüzdeki yıllarda bu kaynakların aktif hale getirilmesinde önemli imkanlara sahip olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. bunun yanında

---

²⁹ Ozan Ömerci, “Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği ve Akdeniz Birliği Olgusu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:7, Sayı:31, s. 381-383.

Türkiye'nin bölgesindeki en büyük fosil yakıt tüketicilerinden birisi olması, Türkiye'yi bölgede keşfedilen kaynaklar için çok önemli bir Pazar haline getirmekte ve Türkiye'nin tüketici rolü ile bölgede oluşan yeni denklemlerde güçlü bir şekilde yer almasına imkan tanımaktadır³⁰.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynaklarının önümüzdeki yıllarda bölge politikası üzerindeki etkileri sadece Kıbrıs'ın statüsü ile sınırlı değildir. Çünkü piyasa değeri için 1-3 trilyon \$ fiyat biçilen bu kaynakların verimli bir şekilde işletilebilmesi için bölgedeki ilişkilerin belirli bir güvenlik temeline oturması gerekmektedir. Çünkü tamamı deniz yataklarında bulunan bu kaynakların çıkarılıp işletilebilmesi için büyük maliyetli yatırımlar gerekirken ve bu yatırımlar için şu an taraf ülkelerle anlaşmalar yapmakta olan şirketlerin (ve ülkelerin) yatırımlar yapabilmesi için bölge ülkeleri arasındaki ihtilafların giderilmiş olması ve bölgede güvenli bir ortamın yaratılmış olması gerekmektedir. Akdeniz Ülkeleri'nin birçoğunda siyasi istikrarsızlığa yol açan Arap Baharı gibi olayların bölgedeki ilişkilerin bozulmasındaki rolü ortadadır. İstikrarı bozan gelişmelerin bölge ülkeleri üzerindeki etkisi bu kadar açık bir şekilde ortada iken bu kaynakların taraflara faydalı olacak şekilde işletilebilmesi için bölge ülkeleri arasında yakın ilişkilerin kurulmasının gerekliliği açık bir şekilde ortadadır³¹. Dolayısı ile halihazırda bölge ülkelerinin bir çoğu arasında yeni anlaşmazlıkların da kaynağı olan Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının önümüzdeki dönemlerde bölge barışının tesis edilmesinde önemli işlevler üstlenmesi de söz konusu olabilecektir. Aksi halde maliyetli yatırımlarla aktif hale getirilebilecek bu kaynakların işletilmesi zorlaşacaktır. Bölgenin bu kaynakların paylaşımına dayalı barışçıl ilişkiler içine girmesine bağlı olarak Kıbrıs Sorunu'nun da karşılıklı çıkarların korunması bağlamında ele alınması mümkündür.

³⁰ Erdal Tanas Karagöl, Seyithan Ahmet Ateş, Saliha Kaya, Mehmet Kızılkaya, *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları, Yayın No: 60, 1. Baskı, İstanbul 2016, s. 56-57.

³¹ Atilla Sandıklı, "Doğu Akdeniz'deki Enerji Kaynakları ve Etkileri", <http://www.bilgesam.org/incele/2316/-dogu-akdeniz-deki-enerji-kaynaklari-ve-etkileri/#.WeOyto-ONdi>, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 05 Şubat 2016, Erişim: 11.10.2017.

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye'nin ada nüfusunun önemli bir kısmının Türk olması ve adanın eski bir Osmanlı toprağı olması nedeniyle adadaki problemle daima ilgilendiği görölmektedir. Türkiye'nin adadaki sorunlar güçlü bir şekilde 1950'lerden itibaren ilgilendiğini söylemek mümkündür. Rum terör örgütü EOKA'nın 1955'ten itibaren adada terör ve tedhiş eylemlerine girişmesi Türkiye'nin meseleye daha aktif bir şekilde yaklaşmasına yol açmıştır. 1955 yılında İngiltere'nin girişimi ile Londra'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katıldığı bir konferans düzenlenmiş, girişim sonuçsuz kalmasına karşın adanın yönetimini elinde bulunduran İngilizler tarafından Türkiye çözümün hukuki bir tarafı olarak kabul edilmiştir. bu tarihlerden itibaren Türk dış politikasının Kıbrıs merkezli bir hale geldiği görölmektedir. Londra Konferansı sonrasında 11 şubat 1959'da imzalanan Zürih Antlaşması ve 19 şubat 1959 Londra Antlaşması, İngiltere, Yunanistan ve Türkiye garantörlüğünde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını öngören antlaşmalar olarak önem taşımaktadır. Anlaşmalara istinaden 16 Ağustos 1960 tarihinde yürürlüğe giren anayasa ile iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Fakat Rumların bu statüye aykırı hareketleri ve şiddete başvurmaları Türkiye'nin adaya müdahale etmesine yol açarken devam eden yıllardaki gelişmeler de adadaki Türklerin kendi bağımsız yönetimini kurmasına yol açmıştır.

Osmanlı-Rus Savaşı ile Osmanlıların elinden çıkan Kıbrıs, 20. Yüzyılda Türkler için çok zor günlerin yaşandığı bir yer olmuştur. Zürih ve Londra Antlaşmaları (1959) ile adada iki toplumlu bir devlet kurulmuş olmasına karşın Rumların Enosis hayallerinden vazgeçmemesi nedeniyle uluslar arası anlaşma ile garanti altına alınmış bu devletin kısa sürede ortadan kalkmıştır. Sonraki dönemlerde uluslar arası çevrelerden de destek bulan Rumların talepleri nedeniyle Kıbrıs, Türklerin haklarının Rumlar tarafından gasp edildiği bir soruna dönüşmüştür. 1960'lardan bu yana sürdürölen müzakerelere rağmen bir çözüm üretilememiş, Avrupa Birliği'nin 2004 yılında adadaki Rumları, adanın tamamını temsilen AB'ye üye yapması ile sorun daha da karmaşıklaşmıştır. Ada çevresinde enerji kaynaklarının keşfedilmesi, AB'nin temel motivasyonunu oluştururken Türkiye'nin enerji arz

güvenliği bakımından geliştirdiği politikalar ise Türkiye'nin uzun dönemde elini güçlendiren önemli politik araçlardan birisidir.

Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının keşfedilmesi, Kıbrıs meselesinin geçmişten gelen sorunlar bağlamından çıkarak enerji kaynaklarının adil ve dengeli paylaşımı bağlamında yeniden ele alınmasına yol açmaktadır. Büyük bir enerji açığı olan Avrupa'nın güvenli yollardan gelecek enerji kaynaklarına olan bağımlılığı Türkiye'nin uzun dönemde elini güçlendirmektedir. Çünkü 1990'lı yıllardan bu yana güvenli enerji geçiş ülkesi politikasını başarı ile uygulayan Türkiye, halen inşası devam eden ve doğudan batıya enerji naklinin en önemli taşıma hatları olan petrol ve doğalgaz boru hatlarının merkez ülkesi konumundadır. Bunun yanında İsrail ile yürütölmekte olan İsrail enerji kaynaklarının piyasalara açılması görüşmeleri Türkiye'nin enerji geçiş ülkesi (enerji hub) politikasının önemini artırmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren Kıbrıs meselesini enerji ihtiyacı çerçevesinde ele almaya başlayan Avrupa Birliği'nin güvenli enerji kaynaklarına ulaşımı açısından Türkiye'nin bu politikası en sağlıklı çözümlerden birisi olarak görünmektedir. Dolayısıyla ilerleyen dönemlerde Türkiye ile AB'nin Kıbrıs sorununun çözümünde Türkiye'nin Kıbrıs tezlerine zarar vermeyecek bir noktada buluşması yüksek bir ihtimal olarak görünmektedir.

Bunlara ek olarak Ukrayna Krizi nedeniyle AB'nin Rusya kaynaklı enerji kaynaklarına ulaşımının güvenli olmaktan uzaklaşması, Ortadoğu bölgesinde Suriye, Irak gibi istikarsızlaşan ülkelerde yaşanan problemler ve terör sorununun Ortadoğu enerji kaynaklarına ulaşımı zorlaştırması ve diğer başka sorunların enerji arz güvenliğini tehdit etmesi, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına güvenli ulaşımı önemli kılmaktadır. Bölgedeki istikrarlı siyasi yapısı ve enerji nakil hatları konusundaki güçlü alt yapısı ile Türkiye'de işlenecek enerji kaynaklarının Avrupa'nın geleneksel enerji kaynaklarına önemli bir alternatif oluşturacağı ileri sürölmektedir. Uzun vadede enerji arz güvenliği probleminin Türkiye'nin elini güçlendirmektedir ve bu durum keşfedilen kaynakların yeni bir şekil verdiği Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde Türkiye'nin pazarlık masasındaki konumunu etkileyecektir. Özellikle Türkiye'nin enerji arz güvenliği konusunda atacağı adımların

taraf ölkelerin konuya yaklaşımını etkileme potansiyeli bakımından önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Cankara, Yavuz, "Doğu Akdeniz'in Artan Petropolitik Önemi Ve Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 47,Yıl:2016, ss: 18-35.

Derman, Giray Saynur; Kurban, Vefa, "Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkisi ve ABD-SSCB ile İlişkiler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:16, Sayı:33, Yıl: 2016, ss: 455-484.

Dodd, Clement, The History and Politics of the Cyprus Conflict, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.

Güntay, Vahit, "Uluslararası İlişkiler Bağlamında Güvenlik Algısı Ve Siber Güvenlik; Akdeniz, Karadeniz Ve Avrupa Bölgeleri Üzerine Bir Değerlendirme", The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 37, Autumn 2015, pp: 477-489.

Karagöl, Erdal Tanas.; Ateş, Seyithan Ahmet; Kaya, Saliha; Kızılkaya, Mehmet. (2016). Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Yayınları, Yayın No: 60, 1. Baskı, İstanbul

Kırdar, Serdar; Ratip, Mehmet, "Anastasiades'in Seçilmesi Kıbrıs'ta Çözüm İçin Bir Fırsat Olabilir", Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu, Mart, İstanbul 2013.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (KKTC Dış İşleri Bakanlığı). Akdeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Anlaşması hakkında basın açıklaması, 2 Mayıs 2014, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahanligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/>, Erişim: 20.05.2017.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (KKTC Dış İşleri Bakanlığı). Tarihi Perspektif, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/kibris-meselesi/tarihi-perspektif/>, Erişim: 20.05.2017.

Mor, Hasan, "Kıbrıs Sorununun Türkiye-AB İlişkilerine Endekslenmesi Süreci", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:12 Sayı:1-2, Yıl:2008, ss: 983-1026.

Örmeci, Ozan, "Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği Ve Akdeniz Birliği Olgusu", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:31, Yıl:2014, ss: 376-385.

Örnek, Serdar; Mızrak, Baransel, “Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs’ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları”, Bilge Strateji, Cilt:8, Sayı:15, Güz 2015, ss: 13-32.

Sandıklı, Atilla. (2016). Doğu Akdeniz’deki Enerji Kaynakları ve Etkileri, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM), 05 Şubat 2016, <http://www.bilgesam.org/incele/2316/-dogu-akdeniz-deki-enerji-kaynaklari-ve-etkileri/#.WeOyto-0Ndi>, Erişim: 11.10.2017

Uluslararası Enerji Siyasetinin Dinamikleri Ve Türkiye’ye Yansımaları, Ankara Strateji Enstitüsü Yayınları, Rapor No:2014-3, Ağustos 2014, Ed. Levent Aydın, İbrahim Bolat ve Mine Yavuz.

Yellice, Gürhan, “1878’den 1931’e Kıbrıs’ta Enosis Talepleri ve İngiltere’nin Yaklaşımı”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt:12, Sayı:24, Bahar 2012, ss: 13-26.

Yıldırım, Şafak Beren, “Küresel Aktörlerin Kıbrıs Müzakerelerindeki Rolü”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Analiz/Avrupa, No: 1285, 28 Ocak 2016, İstanbul.

Yüksel, Dilek Yiğit, “Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Bahar-Güz 2009,ss: 161-184.